

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ในสภาวะปัจจุบันการพัฒนาเมืองเป็นไปอย่างต่อเนื่องจึงเป็นแรงดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาประกอบกิจกรรม และตั้งถิ่นฐานอยู่ในเมืองเพิ่มมากขึ้น ขนาด และอัตราการเพิ่มขึ้น การกระจายตัวของประชากรในพื้นที่เมืองนั้นได้ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อมของเมือง เนื่องจากกิจกรรมและการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีผลต่อระดับการบริโภครทรัพยากร มลพิษ และการผลิตของเสีย ปัจจุบันในเมืองใหญ่จะพบว่ามีการอาศัยอยู่หนาแน่นมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ภายในเมือง ที่เห็นได้ชัด คือมีความเข้มข้นของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพแวดล้อมภายในเมืองที่เริ่มจะถดถอยลง อันเป็นผลกระทบต่อผู้คนในชุมชนเมืองนั้นโดยเฉพาะในด้านคุณภาพชีวิต ซึ่งมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตทางเศรษฐกิจของประเทศ รวมทั้งลดปัญหาทางด้านอื่นๆ ที่กำลังรุนแรงอยู่ในขณะนี้ได้อีกทางหนึ่ง จากสภาพปัญหาในด้านคุณภาพชีวิตดังกล่าว การสร้างสภาพแวดล้อมให้น่าอยู่นับเป็นสิ่งสำคัญต่อการอยู่อาศัยในชุมชนเมืองทุกๆ เมือง พื้นที่ว่างในชุมชนเมือง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเมือง อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่รองรับกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชนเมืองในด้านต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิต ซึ่งกล่าวได้ว่า พื้นที่ว่างในชุมชนเมืองสามารถสะท้อนกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบต่างๆ กันในพื้นที่

พื้นที่ว่างในเมืองมีอยู่ด้วยกันหลายชนิด เช่น สวนสาธารณะ ทางเดิน ถนน ภูมิทัศน์ หรือสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในเมือง ปัจจุบันในเมืองสังคมได้เปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมเมืองทำให้ชาวเมืองขาดที่โล่งกลางแจ้งเพื่อใช้ในการออกกำลังกาย ในอดีตการวางผังเมืองพื้นที่ว่างมักจะถูกพิจารณาเป็นอันดับสองรองลงมาจากอาคาร และกลุ่มของอาคาร ในปัจจุบันการวางผังเมืองจึงควรคำนึงถึงที่ว่างทั้งในปัจจุบันและในอนาคตเป็นสำคัญ จะพบว่าเมืองใดที่มีพื้นที่ว่างและธรรมชาติสีเขียวในเมือง เมืองนั้นจะมีความสดชื่น และมีความน่าอยู่ องค์ประกอบของพื้นที่ว่าง ประกอบด้วย สวนสาธารณะ จัตุรัส พื้นที่สีเขียวของเมือง ต้นไม้ ประติมากรรม ฯลฯ รวมกันเป็นองค์ประกอบของพื้นที่ว่าง (พงศศักดิ์ วัฒนสินธุ์ และ นิอุบล คงศักดิ์ 2526 : 26-27) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นที่ว่างเป็นส่วนประกอบของเมืองประการหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อชุมชนเมืองนั้นๆ

ชุมชนเมืองอุตสาหกรรมนับเป็นเมืองขนาดกลาง ซึ่งพิจารณาตามกฎการจัดอันดับขนาดของเมือง (Rank – size rule) เป็นเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำ ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีความสำคัญ ปัจจุบันแม้ว่าเมืองอุตสาหกรรมจะมีการขยายตัวของเมืองออกไป แต่ก็นับว่ามีการขยายตัวเป็นลักษณะที่ไม่เข้มข้นเท่าใดนัก กล่าวคือ มีการขยายตัวของเมืองอย่างช้าๆ ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองไม่หนาแน่นเท่ากับเมืองใหญ่ๆ ดังนั้นสภาพปัญหาของพื้นที่ว่างในเมืองขนาดกลางอย่างเมืองอุตสาหกรรมจึงต่างกับเมืองขนาดใหญ่ทั่วไป คือ ในเมืองใหญ่ที่มีการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว มักประสบปัญหาในเรื่องความขาดแคลนพื้นที่ว่าง อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นที่ว่างเพื่อประกอบกิจกรรมนันทนาการของผู้คนในเมืองมีมาก แต่สำหรับเมืองอุตสาหกรรมแล้ว ปัญหาของความขาดแคลนนั้น นับว่ามีผลกระทบน้อยมาก เนื่องจากปัจจุบันพื้นที่ว่างในเมืองอุตสาหกรรมยังมีอีกมาก ทั้งพื้นที่ว่างริมน้ำ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ว่างบริเวณส่วนราชการ สถานศึกษา ศาสนสถาน สนามกีฬา สวนสาธารณะ พื้นที่ว่างที่ใช้ประโยชน์ของเอกชน ถนน คลอง รวมไปถึงพื้นที่ริมทางรถไฟ ซึ่งมีหลากหลายระดับด้วยกันตั้งแต่พื้นที่ว่างระดับเมือง ย่าน และชุมชน ซึ่งพื้นที่ว่างทั้ง 3 ระดับนี้ มีลักษณะ กิจกรรม กลุ่มผู้ใช้ สภาพปัญหาที่แตกต่างกันออกไป

จากการที่เมืองอุตสาหกรรมยังมีพื้นที่ว่างอยู่มากนี้เอง ทำให้พื้นที่ว่างบางพื้นที่ในเมือง ไม่ได้รับการพัฒนาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์กับคนในเมืองได้ตามศักยภาพของพื้นที่ว่างที่สามารถพัฒนาต่อไปได้ ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า การศึกษาพื้นที่ว่างส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นลักษณะการศึกษาถึงความขาดแคลนของพื้นที่ว่าง และพยายามที่จะหาพื้นที่ว่างให้กับคนในเมือง แต่สำหรับเมืองอุตสาหกรรมนั้นประเด็นปัญหาที่แตกต่างจากเมืองใหญ่ ซึ่งผลการศึกษาสามารถเป็นแนวทางในการศึกษาพื้นที่ว่างของเมืองระดับกลางต่อไปได้ ซึ่งในการศึกษาพื้นที่ว่างในเมืองอุตสาหกรรมนั้นจะทำการเลือกพื้นที่ว่างแต่ละประเภท แต่ละระดับ มาเพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพ กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ว่างแต่ละพื้นที่ กลุ่มผู้ใช้ ความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ว่างของคนในเมือง เพื่อให้ทราบถึงศักยภาพของพื้นที่ว่างในชุมชนเมืองจึงเสมือนเป็นกลไกที่สำคัญยิ่ง ที่จะทำให้เกิดการใช้พื้นที่ว่างในชุมชนเมืองให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุด อันเป็นผลให้ผู้คนได้ประโยชน์จากพื้นที่ว่างในชุมชนเมืองและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาพัฒนาการของเมืองอุตสาหกรรม
2. ศึกษาพื้นที่ว่างในเมืองและความสัมพันธ์กับชุมชนเมืองอุตสาหกรรม
3. วิเคราะห์ศักยภาพ และข้อจำกัดของพื้นที่ว่างในชุมชนเมืองอุตสาหกรรม
4. เสนอแนะแนวทางการพัฒนาการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างในชุมชนเมืองอุตสาหกรรม

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา คือ เขตเทศบาลเมืองอุดรดิตถ์
2. ขอบเขตเนื้อหา คือ เน้นการศึกษาพัฒนาการของเมืองและพื้นที่ว่างภายในเมือง ลักษณะทางกายภาพ กิจกรรม ศักยภาพของการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างของเมืองในปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด

1.4 ขั้นตอนและวิธีดำเนินการศึกษา

ในการดำเนินการศึกษานี้ สามารถแบ่งวิธีการศึกษาได้เป็น 4 ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

1. ศึกษาแนวความคิดทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา
2. รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น ดังนี้
 - 2.1 การศึกษาลักษณะทางกายภาพ เช่น ที่ตั้ง การใช้ประโยชน์ที่ดิน การคมนาคมขนส่ง การศึกษาลักษณะทางสังคม เช่น ประชากร และการศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจ
 - 2.2 การศึกษาลักษณะทั่วไปของพื้นที่ว่างในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ พัฒนาการของพื้นที่ว่างในเมือง ประเภทพื้นที่ว่าง การกระจายตัวของพื้นที่ว่าง และการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างแต่ละประเภท
3. การสังเคราะห์ข้อมูล
 - 3.1 ความสัมพันธ์ของพื้นที่ว่างกับชุมชนเมืองอุดรดิตถ์
 - 3.2 ศักยภาพการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างในปัจจุบัน และข้อจำกัดของการใช้พื้นที่ว่างในเมือง
4. สรุป และเสนอแนะ

1.5 แหล่งที่มาของข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.5.1 ข้อมูลทุติยภูมิ รวบรวมมาจากรายงาน เอกสารต่างๆ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ แผนที่ สถิติ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

- 1) สำนักงานผังเมืองจังหวัดอุดรดิตถ์
- 2) เทศบาลเมืองอุดรดิตถ์
- 3) สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 4) ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 5) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- 6) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ

- 7) ห้องสมุดวารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 8) ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 9) สำนักงานสถิติแห่งชาติ

1.5.2 ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งใช้ 3 วิธีด้วยกัน คือ

1) วิธีการสังเกตการณ์ (Observation) แบบไม่มีส่วนร่วมมองภาพความเคลื่อนไหวการใช้พื้นที่ว่างของคนในเมืองในช่วงเวลาต่างๆ สภาพทางกายภาพทั่วไปของพื้นที่ว่าง เป็นผู้ใช้พื้นที่ว่างในบางกรณีเพื่อสังเกตพฤติกรรมของกลุ่มคนที่มาในประโยชน์จากพื้นที่ว่าง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสำรวจภาคสนาม ระหว่างเดือนตุลาคม – ธันวาคม พ.ศ. 2545 เพื่อเก็บข้อมูลประเภทของพื้นที่ว่าง จำนวนของพื้นที่ว่าง ที่ตั้งและการกระจายตัว ขนาดของพื้นที่ว่าง และนำข้อมูลบางส่วนมาลงแผนที่เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลอื่นๆต่อไป

2) ใช้แบบสอบถามด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่ว่าง ไม่ว่าจะเป็นผู้ดูแลพื้นที่ว่างนั้น เจ้าของพื้นที่ ผู้มาใช้บริการ ให้ทราบถึงความพฤติกรรมและความต้องการของผู้คนในการใช้พื้นที่ว่างในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงศักยภาพการใช้พื้นที่ว่าง และเสนอแนวทางในการพัฒนาพื้นที่ว่างนั้นให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชนเมืองอุดรดิตถ์

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจลักษณะ และความสัมพันธ์ของพื้นที่ว่างกับชุมชนเมืองอุดรดิตถ์
2. เป็นแนวทางสำหรับงานวิจัยอื่นๆ ที่มีเนื้อหาสอดคล้องและคล้ายคลึงกัน
3. เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลไปประกอบการวางแผนในการพัฒนาเมืองต่อไป
4. นำผลที่ได้จากการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในท้องถิ่นอื่นๆต่อไป

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

ที่ว่างในชุมชนเมือง (Urban open space) มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นที่ว่างที่มีการจงใจเว้นว่างเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ประกอบกับการใช้กฎหมาย ข้อบังคับรองรับ หรืออาจถูกกำหนดให้เป็นที่ว่างในความรับผิดชอบของเอกชน ซึ่งที่ว่างดังกล่าว ได้แก่ สวนหย่อม ลานเอนกประสงค์ ลานกิจกรรม สวนสาธารณะ สนามกีฬา คู คลอง ฟูตบาท เป็นต้น

ชุมชนเมือง (Urban community) พิจารณาจากความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน สิทธิครอบครอง ความหนาแน่นของพื้นที่และกิจกรรมในชุมชน

ศักยภาพของพื้นที่ว่าง คือ ความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยพิจารณาทางกายภาพของพื้นที่ และความต้องการของผู้ใช้ว่า ก่อให้เกิดประโยชน์ตามที่พื้นที่จะสามารถรองรับความต้องการของผู้ใช้ได้หรือไม่ โดยไม่จำเป็นต้องหาพื้นที่ว่างใหม่

บทที่ 3 พัฒนาการของเมือง

- ยุคก่อนรัตนโกสินทร์ (ลักษณะของชุมชน)
- ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น (ลักษณะของชุมชน)
- ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย (พ.ศ. 2496 2511 2524 2541)

- * ขนาดของชุมชน
- * พื้นที่ปลูกสร้าง
- * เส้นทางคมนาคม
- * การใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง
- * การใช้พื้นที่ว่าง
- * วิถีชีวิตผู้คน

บทที่ 4 สภาพปัจจุบันของเมือง

1. ลักษณะทางกายภาพ
2. ลักษณะทางเศรษฐกิจ
3. ลักษณะทางสังคม
4. ลักษณะของชุมชนและย่าน
5. พื้นที่ว่างในเมือง

บทที่ 2 ทฤษฎีและแนวความคิด

- แนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับพื้นที่ว่าง
- แนวความคิดในด้านความต้องการของมนุษย์
- แนวความคิดในเรื่องกิจกรรม
- แนวความคิดในการประเมินพื้นที่ว่าง

บทที่ 5 ลักษณะกายภาพและกิจกรรม

1. วิธีการวิจัย
2. พื้นที่ว่างเพื่อบริการ (ระดับเมือง ระดับย่าน และระดับชุมชน)
 - ที่ตั้ง ขนาด ลักษณะพื้นที่ การใช้ที่ดินโดยรอบ การเข้าถึงพื้นที่ ขอบเขตพื้นที่
 - ลักษณะการใช้พื้นที่ว่าง กิจกรรม ช่วงเวลา
3. พื้นที่ว่างที่เป็นส่วนประกอบของเมือง
 - ประเภทเกษตรกรรม - ประเภทคู คลอง แม่น้ำ
 - ประเภทเส้นทางคมนาคม - ประเภทสถาบัน
 - สรุป ประเมินพื้นที่

สภาพการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ว่างของชุมชนเมือง
จากในอดีต สู่ปัจจุบัน

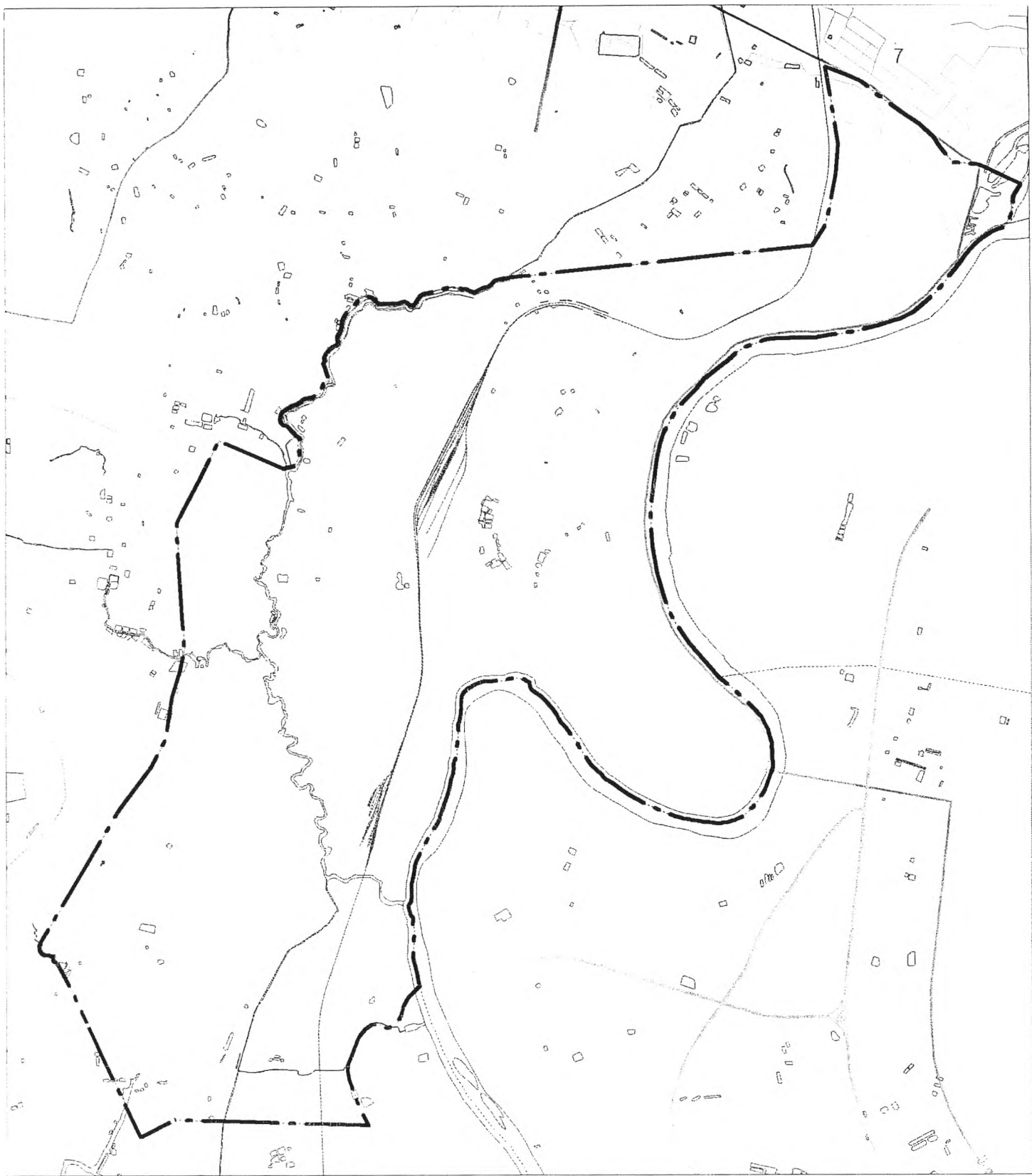
ภาพรวมโครงสร้างในการทำวิทยานิพนธ์

บทที่ 6 สรุปและเสนอแนะ

- สรุปพัฒนาการของเมือง การใช้ที่ดิน พื้นที่ว่าง วิถีชีวิต
- สรุปลักษณะพื้นที่ กิจกรรมในพื้นที่ว่าง
- ประเมินศักยภาพของพื้นที่ว่างในเมือง
- แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่าง
- ข้อเสนอแนะ

ศักยภาพของพื้นที่ว่างในชุมชนเมืองและ
การพัฒนาพื้นที่ว่างในอนาคต

แผนที่ 1.1 แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษา

สัญลักษณ์

- เขตเทศบาล
- เขตตำบล
- เขตผังเมืองรวม
- ทางหลวงแผ่นดิน
- ถนน

ศักยภาพในการพัฒนาที่ว่างในชุมชนเมือง
: กรณีศึกษาชุมชนเมืองอุดรดิตถ์

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

0 1.5 3 กิโลเมตร

เครื่องมือในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้อาศัยเครื่องมือในการวิจัย 4 รูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ การสำรวจแบบสอบถาม และเอกสารอ้างอิง โดยข้อมูลแต่ละอย่างจะใช้เครื่องมือแตกต่างกันดังนี้

ประเภทเครื่องมือ				รายละเอียดข้อมูล
สัมภาษณ์	สำรวจภาคสนาม	แบบสอบถาม	เอกสารอ้างอิง	
				พัฒนาการของเมือง
			*	ยุคก่อนรัตนโกสินทร์
			*	ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น
				ยุครัตนโกสินทร์ตอนปลาย
*			*	ยุค พ.ศ. 2496
*			*	ยุค พ.ศ. 2511
*			*	ยุค พ.ศ. 2524
*			*	ยุค พ.ศ. 2541
				ข้อมูลพื้นฐานของเมือง
			*	ลักษณะทางกายภาพ
			*	ลักษณะทางเศรษฐกิจ
			*	ลักษณะทางสังคม
*	*		*	พื้นที่วางผังเมืองอุดรดิตถ์
				ลักษณะทางกายภาพ และกิจกรรมในพื้นที่วาง
				พื้นที่วางผังเพื่อการให้บริการ
*	*	*		ระดับเมือง
*	*	*		ระดับย่าน
*	*			ระดับชุมชน
*	*			พื้นที่วางผังเป็นส่วนประกอบของเมือง
				ศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่
				แนวโน้มในการพัฒนาพื้นที่
				ข้อเสนอแนะ